

Stavovské povstání

Počátek sedmnáctého století přinesl posilování panovnické moci na úkor stavů. Tato tendence u jejich představitelů vyvolala pocit, že jediným způsobem záchranu starobylých stavovských práv bude vypovězení loajality panovníkovi.²⁰ Po českém stavovském povstání proto na sebe nenechaly podobné velké vzpoury v dalších zemích dlouho čekat: fronda parlamentu a fronda princů ve Francii, revoluce parlamentu v Anglii, nová vlna bojů ve španělském Nizozemí.²¹ Jestliže docházelo k povstáním a revolucím, stál před dosavadními panovníky a jejich vládami problém, pomocí jakých opatření se s rebely vypořádat. Nabízel se klasický způsob, využitý v různých podobách již v předchozím století. Například při povstání v Gentu, pozdějším vystoupení Viléma Oranžského a admirála Horna nebo při prvním protihabsburském odboji. Prvním krokem musela být vojenská porážka povstání a posléze nastolení pevné státní moci.²² Jedním z prostředků k uvedenému nastolení pevné vlády státu personifikovaného v osobě panovníka bylo potrestání předáků a účastníků povstání. Primárně bylo politickým aktem, nicméně jeho výklad byl ryze právní a navazovalo na dlouhou tradici. Za zločin proti panovníkovi byl udělován trest smrti, jedním z obvyklých doplňkových trestů však byla také konfiskace majetku.²³

V poslední době si historiografie klade otázku, bylo-li české stavovské povstání vzpourou stavů proti císařskému a katolickému politickému táboru nebo spíše jen jejich marným pokusem postavit se proti dlouhodobějšímu společenskému trendu.²⁴ V době, kdy se schylovalo k povstání, byly protestantsky a proticísařsky orientované skupiny ještě značně silné ve všech středoevropských zemích. Dokonce se pokoušely o jistou formu

(20) VALKA, J.: *Česká společnost v 15.–18. století*. II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“. Praha 1983.

(21) MUNCK, T.: *Evropa sedmnáctého století*. Praha 2002, kap. Postavení vlád ve válečné Evropě, s. 61–107.

(22) REINHARD, W.: *Geschichte der Staatsgewalt*. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart. München 1999, s. 226–234.

(23) ERLER, A. – KAUFMANN, E. (EDD.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. I. Bd. Berlin 1971, heslo „Crimen laesae maiestatis“, sl. 647–650; II. Bd. Berlin 1978, heslo „Hochverrat“, sl. 179–186; Heslo „Landesverrat“, sl. L419–L432; III. Bd., Berlin 1984, heslo „Majestätsbeleidigung“, sl. 177–182;

(24) VALKA, J.: *Morava ve stavovské konfederaci roku 1619*. Pokus o vytvoření paralelních církevních struktur v Čechách a na Moravě. FHB 10, 1986, s. 333–349.

koordinace svého postupu, jež vyvrcholila v podepsání článků konfederace.²⁵ Prakticky všechny stavovské obce také disponovaly politicky zkušenými vůdci se značnou autoritou. Ti mnohdy získali rozsáhlou politickou zkušenost již v době sporů mezi císařem Rudolfem II. a arciknížetem Matyášem Habsburským v letech 1605–1612. Osoby typu Jindřicha Matyáše z Thurnu, Linharta Colony z Felsu, Geoga Erasma Tschernembla, Reicharda ze Starhemberga, Karla Jörgera z Tolleta, Ladislava Velena ze Žerotína nebo Františka Batthyányho dokázaly dostatečně přesvědčivě formulovat svůj politický program, aby se o něj mohla opřít i většina stavovské obce.²⁶ Navíc disponovaly obrovským majetkovým zázemím v podobě svých statků. Ačkoliv ani nejradikálnější povstalci se příliš nehrnuli do toho, aby ve prospěch povstání poskytovali svůj majetek, byly to právě nemovitě statky, o něž ve stavovském povstání do značné míry šlo. Těto skutečnosti si ostatně byly vědomy obě strany. Proto, nahlíženo ze zorného úhlu konfiskací, jsou dějiny všech stavovských povstání první poloviny 17. století svým způsobem dějinami bojů o statky politického soupeře. Ten, zbaven svého ekonomického zázemí, přestával být skutečným protivníkem.²⁷

Záminky, skutečné příčiny i způsob propuknutí českého stavovského povstání a jeho rozšíření do ostatních habsburských zemí byly již mnohokrát důkladně popsány a rozebrány z různých hledisek. Vše začalo zdánlivě kvůli kostelům v Hrobech a v Broumově, ve skutečnosti již ovšem situace nazrávala delší dobu. Když dne 23. května 1618 vyrazili představitelé českých stavů na Pražský hrad, byl to nejen akt vzpoury, ale také akt právní.²⁸ Pražskou defenestraci je možno chápat nejen v její politické podobě, jak ji interpretovala většina současníků, nejen v podobě nábožensko-symbolické, jak se o to pokusil například Vilém Slavata z Chlumu, mimo jiné i objednááním známého votivního obrazu.²⁹ Defenestrace byla v očích vzbouřenců zároveň právním aktem. Viděno tímto způsobem, za zločin proti státu, jenž byl tentokráte reprezentován nikoliv panovníkem, nýbrž

(25) BAHLCKE, J.: *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit*. Die Länder der böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526–1619). München 1994, především kap. V. Ein länderübergreifendes Programm als Antwort auf die Herausforderung von Königsgewalt und Gegenreformation (1599–1619), s. 309–345.

(26) EVANS, R. J. W.: *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*. Praha 2003, kap. Krize let 1600–1650, náboženství a politika, s. 61–104, zde především s. 71–73.

(27) BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha 1882–1883; ČORNEJ, P.: *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*. AUC. Philosophica et Historica I. Studia historica 14, 1976, s. 165–194.

(28) PEKAŘ, J.: *Bílá hora*. Její příčiny a následky. Praha 1921.

(29) DVORSKÝ, JIŘÍ – CHADRABA, RUDOLF: *Votivní obraz Viléma Slavaty v Telči*. Umění 38, 1990, s. 128–140.

stavovskou obcí, byly vyneseny tři exemplární rozsudky smrti a jeden (opět exemplární) rozsudek nehrdelní. Jistě nelze považovat za náhodu, že oběma defenestrovaným místodržitelům a později i celé řadě dalších osob a institucí byl vzápětí konfiskován majetek. Povšiml si toho i Pavel Skála ze Zhoře, aniž by se ovšem této obvyklé praxi jakkoliv podivil.³⁰ Přestože ještě roku 1547 neexistoval pro aplikování trestu konfiskace v českém právním systému konkrétní právní podklad a vítězná strana jej musela na základě starobylých úzů složitě rekonstruovat, o půlstoletí později již tento postup v podstatě nikoho nepřekvapoval.³¹ Konfiskace byly součástí každého povstání a jeho potlačení. Co se v květnu 1618 dělo v Praze, se v modifikované podobě o několik měsíců později opakovalo i na Moravě. Ovšem ani dějiny stavovského povstání ve Slezsku, v Dolních a Horních Rakousích nebo v Uhrách se bez procesu konfiskací v menším či větším rozsahu neobešly.³²

Stavovské povstání z let 1618–1620 s dostatečnou přesvědčivostí prokázalo, jak byla nadále neudržitelná představa některých zastánců klasické stavovské politiky, již personifikoval především Karel starší ze Žerotína, o možnosti samostatného vývoje uvnitř jednotlivých středoevropských zemí, reprezentovaných šlechtickými, resp. stavovskými obcemi.³³ Ve skutečnosti se obě soupeřící strany pokusily ze stavovského povstání učinit obecnější záležitost. Stavové tím způsobem, že podepsali konfederaci jednotlivých stavovských obcí habsburských zemí a pokoušeli se také o jednotný vojenský postup, a také svými diplomatickými misemi do Rýnské Falce, Anglie, Nizozemí či dokonce do Turecka.³⁴ Katolická strana tím

(30) JANÁČEK, J. (ED.): *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká*. Praha 1984, s. 49–50, 52–53, 263–270.

(31) REZEK, A.: *Statky skonfiskované r. 1547 a jejich rozprodávání*. PA 10, 1874–1877, s. 451–482; PÁNEK, J.: *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577*. K politické krizi v předbělohorském českém státě. Praha 1982.

(32) EVANS, R. J. W.: *Vznik habsburské monarchie*, kap. Centrum a regiony, s. 191–360.

(33) PÁNEK, J.: *Hofämter – Landesämter – Staatsämter zwischen Ständen und Monarchie an der Schwelle zur Neuzeit*. Die böhmischen und österreichischen Länder im Vergleich. In: Bahlcke, J. – Bömelburg, H.-J. – Kersken, N. (edd.): *Ständefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeiten in der politischen Kultur vom 16.–18. Jahrhundert*. Leipzig 1996, s. 38–49; TÝŽ: *Úloha stavovství v předbělohorské době 1526–1620*. (Vývoj názorů novodobé české historiografie). ČsČH 25, 1977, s. 732–761.

(34) Dané problematice se nejvíce věnoval Josef Polišíenský. POLIŠIENSKÝ, J.: *Třicetiletá válka a evropské krize*, s. 102–134; TÝŽ: *Anglická a jiná svědectví o bitvě na Bílé hoře*. ČSPS 68, 1966, s. 203–208; TÝŽ: *Anglie a Bílá hora*. Praha 1949; TÝŽ: *Česká otáčka a politické vztahy mezi evropským západem a vjzchodem v době třicetileté války*. Acta Comeniana 19, 1960, s. 125–140.

způsobem, že se dlouhodobě opírala o Španělsko a Katolickou ligu v Říši.³⁵ I když se na první pohled zdá, že konfiskace jako trest za povstání byly udíleny diferencovaně v jednotlivých zemích, ve skutečnosti v nich lze spatřovat stejné množství obecných atributů, jež překračovaly hranice jednotlivých zemí, jako v povstání samotném.

(35) CHUDOBA, B.: *Španělé na Bílé hoře*. Tři kapitoly z evropských politických dějin. Praha 1945.